

Câteva considerații privind opera istorică a episcopului Melchisedec Ștefănescu

Marius Alexandru Istina

Secolul al XIX-lea reprezintă, pe planul dezvoltării scrisului istoric, o perioadă deosebit de fastă, o perioadă în care istoriografia română cunoaște realizări deosebite. Este epoca în care se trece de la scrierile “școlii ardelenе” la sinteza lui A.D. Xenopol și la operele lui Dimitrie Onciul, Ioan Bogdan și Nicolae Iorga, reprezentanții “școlii critice” românești. Referindu-se la această perioadă, Vasile Cristian afirma că, privind comparativ, “progresele realizate în scrisul istoric românesc de la S. Micu la Xenopol și Iorga sunt mai evidente decât acelea de la Voltaire până la Lavisе și Seignobos”, văzând în aceasta “o reflectare pe plan istoriografic a accelerației evoluției generale a societății românești din ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea până la primul război mondial, evoluție care singură poate să ofere corecta înțelegere a fenomenului istoriografic la noi”¹. Această evoluție rapidă a istoriografiei românești s-a petrecut în legătură cu cea a istoriografiei europene. Asupra scrisului istoric românesc al epocii “s-a exercitat o anumită influență externă, dar ea nu a fost atât de puternică cum s-a afirmat uneori. Și în această perioadă cărturarii români au operat o selecție, în funcție de condițiile interne. Pe de altă parte, ei au dezvoltat în continuare idei care se afirmaseră în secolul al XIX-lea”². Într-o perioadă în care întreaga societate românească se afla în plin proces de transformare, de racordare la valorile europene ale timpului, istoriografia nu putea face notă discordantă. Așa se și explică transformările pe care le suferă scrisul istoric românesc, evoluția sa de la istoriografia “școlii ardelenе”, trecând prin etapele istoriografiei romantice sau a celei junimiste, spre “școala critică” de la sfârșitul secolului al XIX-lea și

1 apud Al. Zub, *A scrie și a face istorie*, Iași, 1981, p. 9

2 V. Cristian, *Istoriografie generală*, București, 1979, p. 189

începutul secolului nostru. Într-o epocă relativ scurtă, pe fondul unei adevărate emulații a cercetării, a unei lupte de idei cu accente polemice între reprezentanții diverselor curente istorice, istoriografia românească reușește să impună valori deosebite, ajungând la sfârșitul acestei perioade și la o meritată afirmare europeană. Acest fapt se petrece atât pe planul scrisului istoric, cât și pe cel al teoretizării acestuia, operele lui Xenopol sau ale lui Iorga impunându-se atenției ca elemente de vârf ale epocii, dar și ale istoriografiei românești în general³. Deși diferiți ca vârstă, orientare sau concepție istorică, toți istoricii epocii urmăreau dezvoltarea scrisului istoric românesc, racordarea lui la spiritul european, și plasarea istoriei în locul pe care-l merita în cultura națională.

Printre truditarii pe tărâmul istoriei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea se numără și Melchisedec Ștefănescu. Venit spre istorie din mediul religios și preocupat, în special, de istoria bisericii, învățatul prelat a fost considerat, de către majoritatea cercetătorilor, ca fiind unul dintre “modeștii soldați de jertfă”, după cum îi numea Nicolae Iorga pe cărturarii preocupați de restituțiile mărunte⁴. Cu toate acestea, fără contribuția unor istorici considerați ca fiind “mai modești”, așa cum este apreciat și Melchisedec, istoriografia noastră nu ar fi putut înainta, fără activitatea acestora nu s-ar fi putut cunoaște anumite aspecte ale istoriei noastre și nu s-ar fi realizat acele acumulări sistematice necesare trecerii de la monografii la sinteza istorică. Acest fapt este recunoscut chiar de către autorul primei sinteze de istorie națională românească, A.D. Xenopol, în recenzia făcută chiar la una dintre operele lui Melchisedec Ștefănescu, **Chronica Hușilor**⁵.

Pomenit doar din când în când în lucrările referitoare la istoriografia românească, rămas oarecum necunoscut în afara mediului bisericesc, episcopul Melchisedec Ștefănescu are, totuși, o activitate destul de importantă în domeniul istoriei naționale, fapt pentru care a fost apreciat în epocă. Cu toate acestea nu s-a făcut o analiză sistematică asupra operei istorice a lui Melchisedec. Au rămas fără un răspuns clar întrebările privitoare la locul și rolul istoriei în concepția lui Melchisedec, la locul lui Melchisedec în istoriografia românească, ca și cele privind problemele de stil și metodă în opera învățatului prelat. La acestea vom încerca să oferim unele răspunsuri în continuare, fără a avea pretenția de a epuiza subiectul. Va fi mai mult o prezentare a unor considerații proprii pe marginea

3 Pentru amănunte privind reprezentanții istoriografiei românești, mai ales din a doua jumătate a secolului trecut, ca și despre concepțiile istorice ale acestora, a se vedea: Pompiliu Teodor, **Evoluția gândirii istorice românești**, Cluj, 1970; Al. Zub, **Junimea. Implicații istoriografice**, Iași, 1976; *** **Enciclopedia istoriografiei românești**, București, 1978; Al. Zub, **A scrie...**; idem, **De la istoria critică la criticism (Istoriografia română la finele secolului XIX și începutul secolului XX)**, București, 1985.

4 apud Al. Zub, **De la istoria critică...**, p. 8

5 Idem, **Junimea...**, p. 289

operei lui Melchisedec Ștefănescu și mai puțin o analiză sistematică, pentru care nivelul la care ne aflăm acum cu cercetarea este insuficient.

Episcopul Melchisedec Ștefănescu, ca om al bisericii și, în același timp, om de știință, apreciază că există o legătură strânsă între biserică și știință și că cele două nu pot fi despărțite. El considera religia și știința, legăturile dintre acestea, ca fiind similare cu legăturile dintre suflet și corp și, cum sufletul nu poate fi despărțit de corp, nici religia nu poate fi despărțită de știință. Deși recunoaște că uneori între știință și biserică există divergențe, el consideră că acestea trebuiesc depășite căci “știința izolată de biserică devine rece, egoistă, rebelă, se aseamănă cu o pasăre frumoasă care din nenorocire și-a pierdut aripile și se târăște pe pământ. Biserica izolată de știință cade în superstiții, este lipsită de armele ce-i dă știința pentru apărarea sa și pentru îndeplinirea misiunii sale divine”⁶. Având o asemenea concepție, dar și o pregătire foarte serioasă, este explicabilă orientarea lui Melchisedec spre istoria bisericească.

Melchisedec Ștefănescu este, prin formație, un om al bisericii, un teolog, și acest fapt se reflectă în opera sa, în concepția pe care o are în privința istoriei. Astfel, el vede desfășurarea istoriei în mod liniar, având un început – Geneza – și un sfârșit – Apocalipsa. Totul se desfășoară sub semnul divinității, Dumnezeu și, implicit, Biserica având un rol important în desfășurarea istoriei. Acest fapt este vizibil din unul dintre manuscrisele rămase de la Melchisedec, aflat la Biblioteca Academiei, și intitulat **Istoria Universală**. În această lucrare, în fapt un manual de istorie rămas nepublicat, episcopul Melchisedec consideră că “numai faptele cele mai valabile și mai vrednice de însemnat se pot comunica în istorie sau mai bine zicând în Istoria Universală”⁷. Această viziune de nuanță creștină nu trebuie însă confundată cu cea medievală, care nu explică evoluția istorică decât prin voința divină. Melchisedec are o mare deschidere culturală, a fost format și a activat într-un mediu în care erau cunoscute valorile culturale europene, și nu putea rămâne la nivelul istoricilor medievali. El caută și reușește să explice fenomenele istorice cauzal și într-un spirit critic. În același timp, în lucrarea citată, Melchisedec încearcă o abordare globală a istoriei, o împletire a temelor politice și sociale cu cele religioase și de cultură.

Melchisedec Ștefănescu nu a fost un teoretician al istoriei și despre concepția sa referitoare la istorie, la rolul acesteia, nu putem face decât aprecieri pornind de la opera sa istorică. Dacă în ceea ce privește concepțiile sale privind istoria universală nu putem ști prea multe deoarece manualul citat mai sus este

6 apud Ioan Kalinderu, **Episcopul Melchisedec. Discurs de recepțiune. Cu Răspunsul Dlui Dimitrie A. Sturdza**, București, 1894, p. 29

7 apud Al.M. Ioniță, **Episcopul Melchisedec Ștefănescu al Romanului (1822-1892). Viața și activitatea**, în *C.E.R.H.*, IV, 1992, p. 301

singura lucrare de acest gen semnată de cărturarul episcop, în ceea ce privește istoria națională putem să decelăm mai multe idei, putem încerca să prezentăm o concepție unitară a acestuia despre istoria românilor. Acest fapt este posibil cu toate că ideile apar în diverse lucrări (mai ales în prefață) fără ca Melchisedec să aibă preocupări pentru sintetizarea acestora.

Și în acest caz învățatul episcop are o viziune globală, cuprinzătoare, considerând că istoria noastră trebuie studiată temeinic sub toate aspectele ei. Scopul istoriei este unul educativ-formativ și patriotic. În acest sens Melchisedec afirma: "Nu a rumpe cu trecutul ci a ne lega mai strâns trebuie cu trecutul nostru, prin studierea naționalității noastre în toate ramurile ei, prin luminile bărbaților din trecut care au lucrat la fundarea națiunii noastre, prin virtuțile lor civice, religioase și morale care dau caracter național românesc; chiar greșelile lor sunt învățătoare pentru noi spre a ne feri de ele, ca unele ce aduc consecință funestă, iar nu să fim venetici în țara noastră, căci aceasta însemnează a rumpe cu trecutul și să fim reduși a căsca gura când la Petersburg, când la Constantinopol, când la Viena, când la Paris și ce se face pe acolo să facem și noi ca maimuțele și totodată să credem că facem progres în România"⁸. Melchisedec Ștefănescu era conștient de necesitatea cunoașterii istoriei, a studierii specificului național românesc, dar și de necesitatea punerii în evidență a legăturilor dintre istoria națională, ca sinteză, și istoriile de ramură. O sinteză românească, preocuparea istoriografiei românești din întreg secolul al XIX-lea, nu putea fi realizată fără studierea tuturor domeniilor de activitate. Astfel, Melchisedec afirma că: "noi avem multe opere istorice scrise de români cât și de străini, încă nu avem istoria", adică nu aveam pe atunci o sinteză de istorie românească deoarece istoricii "au uitat cu totul religia cu instituțiunile sale, școala, literatura cu operele sale, starea socială cu organismul ei și cu moravurile bune și rele"⁹.

Am văzut deja că Melchisedec considera că era necesară o cunoaștere completă a istoriei naționale, o sinteză în care să fie abordate toate ramurile activității umane. În același timp, învățatul episcop considera că nici fiecare ramură în parte nu este bine studiată, neexistând o preocupare sistematică pentru aceasta. El remarca "lipsa de istorii speciale și detaliate, din care să se vadă modul în care s-a manifestat activitatea în diferite ramuri ale arborelui național al românilor; aceasta face o lacună foarte mare în existența noastră națională și cu cât lumina se răspândește pe orizontul patriei, pe atât această lipsă devine mai

8 apud C.C. Diclescu, **Episcopul Melchisedec. Studiul asupra vieții și activității lui. Cu un portret și excerpte din corespondență**. București, 1908, p. 178-179

9 Melchisedec Ștefănescu, **Chronica Hușilor și a Episcopiei cu asemenea numire. După documentele Episcopiei și alte monumente ale țerei**, București, 1869, p. VI

vizibilă și mai simțită”¹⁰. Pentru a acoperi acest gol al cercetării istorice românești, Melchisedec Ștefănescu își dedică eforturile publicării unor lucrări privind aspecte ale istoriei naționale. El afirma că “scopul nostru nu este altul decât a înlesni studiul istoriei noastre naționale, adunând fapte și documente izolate, coordonându-le după șirul cronologic, arătând numele bărbaților ce au reprezentat la noi Biserica și faptele lor ce s-au păstrat prin diferite documente și noțiuni istorice și însoțindu-le și de oarecare observațiuni ale noastre, respective la istoria națională în genere, la arheologia și literatura noastră”¹¹. Un asemenea demers științific era însă greu de realizat, mai ales că Melchisedec parcurgea un drum nestrăbătut de nimeni altcineva înainte sa, greutățile fiind evidente. Conștient de greșelile inerente începutului, de faptul că nu poate fi un judecător absolut obiectiv al evenimentelor, episcopul Ștefănescu se adresa cititorilor săi, arătându-se îndatoritor față de cei care îi vor semnală erorile, respingând în același timp atitudinile tendențioase: ‘...vom profita cu mare plăcere de orice lumini și coregeri ar aduce lucrării noastre critica sănătoasă, luminată și sinceră a oamenilor erudiți, ni le vom apropia și vom uza de ele în viitoarele lucrări de această natură. Vom jeli însă și vom desconsidera atacurile nedemne și pasionate ce ni s-ar adresa de persoane care, în criticile lor, nu se conduc după principiile științei și ale moralei ci de alte considerațiuni egoiste și care pretind a fi monopolizat știința numai în individualitatea lor”¹². Deci istoria trebuie scrisă și analizată critic, dar în același timp trebuie ca analiza operei științifice, a istoriei în general, să fie făcută **sine ira et studio**. Nimeni, în concepția lui Melchisedec, nu poate afirma că este depozitarul adevărului istoric absolut, oricine poate greși. Esențial este ca istoricul să caute permanent adevărul, indiferent dacă acesta convine sau nu unei persoane sau alteia. Melchisedec Ștefănescu afirma explicit acest crez al său atunci când afirma: “un bun istoric nu trebuie să inducă pasiunile și tendințele sale individuale în evenimentele de mult trecute, schimonosindu-le ori inventând de la sine altele noi, cu intențiune și prețugetare”¹³. Un astfel de mod de a concepe cercetarea istorică, extrem de modern și de științific, nu poate decât să facă cinste învățatului episcop Melchisedec, mai ales că ne aflăm într-o epocă în care încep să fie vehiculate ideile nefundamentate ale lui Roesler, cunoscute și de către Melchisedec.

Am arătat deja că episcopul Melchisedec avea o viziune cuprinzătoare în ceea ce privește domeniile de activitate de care trebuie să se ocupe cercetătorii

10 Ibidem, p. V-VI

11 Idem. *Chronica Romanului și a Episcopiei de Romanu. Compusă după documente naționali – române și streine, editate și inedite*. partea I, București, 1874, p. III

12 Ibidem, p. IV

13 Ibidem, p. 209

istoriei naționale a românilor. În același timp el are o viziune unitară și în ceea ce privește cuprinderea teritorială a cercetărilor sale, făcând referiri la întreg teritoriul ocupat de români. Pentru el caracterul unitar al dezvoltării poporului român reprezintă un fapt indubitabil și de aceea consideră că se impune cercetarea istoriei românilor per ansamblu, indiferent dacă aceștia trăiau în România sau în teritorii ocupate vremelnic de străini. Melchisedec afirma că: “relațiunile între românii de dincolo și de dincoace de Carpați, stabilite din vechime și continuate de-a pururea prin toate veacurile până și în acest actual, au fost foarte de aproape și le pot numi frățești. Ele se bazau pe trei baze morale foarte puternice, care constituie bazele fundamentale ale oricărei națiuni capabile de a se dezvolta și înflori; acestea sunt identitatea națională, identitatea limbii și identitatea religioasă – exprimată prin confesiunea Bisericii Ortodoxe. Afară de aceste baze la strânsa apropiere între românii ardeleni cu românii din Principate serveau și alte interese ale vieții, pentru amândouă părțile binefăcătoare”. Episcopul Melchisedec adăuga că: “Românii din Ardeal priveau cu dreptul la Principatele Române ca la adevărata țară românească și o numeau și o numesc până astăzi «țara», dând a înțelege că ei fiind sub jug străin n-au țară în propriul înțeles ci inima lor este în țara vecină, România, care este adevărata țară a românilor”¹⁴. Termenul de națiune era bine definit în gândirea lui Melchisedec Ștefănescu, el considerând că poporul român trebuie să lupte pentru afirmarea năzuințelor sale naționale, îndreptățite de istorie, adevărate de realitățile vieții, trecute cu vederea de cei ce nu le vedeau cu ochi buni, pentru că nu aveau interesul, năzuințe care vizau formarea unui stat național unitar. El considera că “românii de pe toate plaiurile strămoșești formau o națiune eroică, inteligentă, bogată, creștină și capabilă a se perfecționa în bine, capabilă să-și atingă idealurile”¹⁵, iar istoria are un rol important de jucat în definirea acestor idealuri și în atingerea lor.

Un aspect interesant al operei istorice a lui Melchisedec Ștefănescu este cel al locului Bisericii Ortodoxe Române în istoria națională. Astfel, el consideră că biserica este forța morală, este sufletul unei națiuni¹⁶, că ea a avut un rol precumpănitor în viața poporului român. De aceea, el nu face nici o deosebire între istoria bisericii și cea a statului pentru a nu împărți în două însăși istoria

14 Idem, **Biserica Orthodoxă în luptă cu protestantismul, în specialu cu calvinismul, în veaculu alu XVII-lea și cele două sinoade din Moldova cotra calvinilor**, București, 1890, p. 66-67; aserțiuni asemănătoare există și pentru românii din Basarabia și Bucovina (în special în corespondență)

15 Idem, **Papismul și starea actuală a Bisericii Orthodoxe în Regatul României**, București, 1883; a se vedea și Eftimie Luca, **Referiri ale Episcopului Melchisedec la unirea și unitatea românilor**, în *MMS*, LIV, 9-12, 1978, p. 666

16 Melchisedec Ștefănescu, **Papismul...**, p. 92, nota

noastră. Istoria statului român reprezintă, în același timp, și istoria Bisericii Ortodoxe Române, etapele de dezvoltare fiind aceleași, cele două instituții intercondiționându-se reciproc. Melchisedec arăta într-o lucrare de a sa că: "Istoria dezvoltării noastre naționale o putem rezuma în următorul mod: latinismul ne-a aruncat și lăsat în mijlocul popoarelor barbare; creștinismul, slavonismul și grecismul ne-au conservat și luminat; civilizația europeană ne-a format în națiune distinsă prin cultura limbii; românismul nostru ne-a făcut națiunea liberă și independentă și ne-a pus în rând cu celelalte națiuni ale Europei. Prin toate fazele prin care a trecut națiunea noastră școala și biserica au fost factorii principali"¹⁷. Aceeași idee, într-o formulare cuprinzătoare, apare și în prefața lucrării **Chronica Hușilor**, unde episcopul Melchisedec subliniază: "Biserica Română, în adevăr merită dulcele epitet de mamă a românilor. Ea ne-a nutrit spiritualmente, ne-a înzestrat cu o mare zestre națională, în domeniile ce ni le-a conservat ca pe un depozit sacru; ne-a păstrat ca pe un odor prețios izvoarele istorice ale vieții naționale menite de a ne arăta o dată lumii civilizate de câte secole românii, în poziția lor modestă, lucrează pentru civilizațiune și pentru ușurarea suferințelor omenirii, cu toate obstacolele ce totdeauna a opus progresului lor dușmanii cei aprigi și neîmblânziți"¹⁸. Această viziune a lui Melchisedec Ștefănescu referitoare la istoria națională și la locul Bisericii Ortodoxe Române în cadrul acesteia explică și faptul că învățatul episcop s-a afirmat, în mod special, în domeniul istoriei bisericești, dovedindu-se un istoric avizat în acest domeniu, profund și obiectiv în analiza personajelor, a faptelor și a evenimentelor istorice.

Secolul al XIX-lea românesc, mergând pe linia anterioară deschisă de militantismul sesizabil în operele umaniste și iluministe, aduce în istoriografia românească necesitatea angajării istoricului – atât prin opera sa, cât și prin acțiunile sale – în viața societății, în atingerea dezideratelor naționale. În anul 1851 Nicolae Bălcescu dădea o expresie deplină și sintetică a acestei orientări prin îndemnul său "să alergăm la istorie"¹⁹ pentru a găsi aici argumentele necesare susținerii dezideratelor naționale românești. Istoria deținea astfel un loc deosebit în preocupările unei epoci de transformări profunde, colaborând cu celelalte elemente ale culturii și societății românești la progresul național²⁰, la ocuparea de către români a locului pe care-l merituau în concertul european.

Învățatul prelat Melchisedec Ștefănescu, preocupat în mod deosebit de starea poporului nostru, se va încadra și el în acest curent militant al istoriografiei

17 Idem, **Cuvânt pentru școala și Biserica Română**, în *BOR*. X, nr. 1, 1886, p. 52

18 Idem, **Chronica Hușilor**..., p. VII

19 Al. Zub, **A scrie**..., p. 45

20 *Ibidem*, p. 261

române, va transforma și el opera istorică într-o armă politică, ideologică, încercând prin aceasta să ajute, atât cât putea el, la realizarea unor obiective naționale de o deosebită importanță, a căror atingere se impunea cu acuitate. Unirea, dobândirea independenței naționale, dezvoltarea pe coordonate moderne a societății românești trebuiau susținute și argumentate istoric, iar acest fapt nu-l putea lăsa indiferent pe Melchisedec. În același timp, atingerea acestor deziderate necesita unirea eforturilor tuturor persoanelor care puteau realiza ceva pentru renașterea națională a românilor. În acest context istoricul, ca unul dintre cei care cunoșteau trecutul național și erorile făcute în secolele anterioare, trebuia să participe activ la viața socială pentru a evita repetarea unor greșeli. Istoricul trebuia să se dovedească un om al cetății, să ajute la progresul societății. Pentru aceasta, episcopul Melchisedec – care considera că este imposibil “progresul fără cunoașterea istoriei naționale”²¹–, își va dedica eforturile pasiunii de a cerceta arhivele, bisericile și mănăstirile, de a descifra pisanile și de a scoate la lumină documentele istoriei naționale, de a semnala manuscrise și tipărituri vechi și de a le pune în valoare, de a pătrunde în esența cronicilor și de a reliefa aprecierile și consemnările unor călători străini prin țările române. Se poate afirma că interesul de a pătrunde în tainele istoriei izvorăște din conștiința sa patriotică, din conștiința apartenenței la un popor cu o istorie și un destin atât de diferite de a popoarelor din jur.

În același timp cu cercetarea istorică, Melchisedec s-a implicat activ în viața politică și socială a epocii în care a trăit. A fost unul dintre cei care au luptat pentru unirea principatelor românești extracarpătice, dar și un activ susținător al luptei pentru câștigarea independenței României. Pentru aceasta el s-a folosit și de argumentele oferite de istoria națională sau chiar de istoria biblică. Un exemplu revelator în acest sens îl reprezintă cuvântarea sa din 29 iunie 1856, intitulată **Jărtfă pentru Unirea Principatelor**, în care făcea apel la istorie pentru a prezenta dezavantajele existenței a mai multor state românești și a scoate în evidență avantajele unirii²². Tot la argumente de natură istorică va apela înaltul prelat și în timpul ședințelor Divanului ad-hoc al Moldovei pentru a-și susține poziția față de problemele în discuție. Un exemplu ar fi cuvântările din 4 noiembrie și 20 decembrie 1857 în care armele oratorice sunt întărite de argumente de istorie bisericească în prezentarea propunerilor deputaților clerului²³. Nu sunt acestea decât câteva exemple despre cum înțelegea

21 Ioachim Vasluiuanul, **Pagini de cronică privind viața și activitatea episcopului Melchisedec Ștefănescu în cadrul episcopiei Romanului și Hușilor (1879-1892)**, în *CERH*, IV, 1992, p. 60

22 A se vedea textul acestei cuvântări în D.A. Sturdza (coord.), **Acte și documente relative la istoria renascerei României**, vol. III, p. 620-627 (în continuare A.D.)

23 A se vedea textul cuvântărilor în *Ibidem*, VIII, p. 155-157 și 435-442.

Melchisedec Ștefănescu să folosească istoria în lupta pentru atingerea unor obiective politice. Pentru el istoria a fost un mijloc de conștientizare a poporului pe linia drepturilor la o viață liberă și demnă.

Melchisedec era conștient că pentru atingerea dezideratelor naționale, pentru modernizarea societății românești, trebuiau implicate toate sectoarele, toate componentele societății, inclusiv Biserica Ortodoxă Română. El considera că ridicarea statului însemna și ridicarea Bisericii. De aceea, în viziunea lui Melchisedec, istoria este și o armă pentru susținerea poziției bisericii noastre în legăturile pe care aceasta le avea cu alte biserici, punând însă întotdeauna pe primul plan interesul poporului și ale statului român. Acest fapt era necesar mai ales datorită perioadei în care activează Melchisedec care este una dificilă pentru istoria Bisericii Ortodoxe Române ce se afla în conflict cu Patriarhia ecumenică constantinopolitană pentru recunoașterea drepturilor sale.

Faptul că istoria era o armă pentru susținerea ideilor sale teologice este dovedit de conținutul operei sale. Dacă în domeniul istoriei el este preocupat, în primul rând de istoria bisericească, aceasta nu înseamnă că referirile istorice lipsesc din opera sa teologică. Astfel, într-o lucrare dogmatică și apologetică cum este **Tratatul despre cinstirea și închinarea sfințelor icoane făcătoare de minuni**, în care Melchisedec face o prezentare a temeiurilor cinstirii icoanelor și enumeră unele icoane din România considerate făcătoare de minuni, autorul își argumentează ideile și printr-un istoric al adorării icoanelor, insistând pe lupta dintre iconoclaști și iconoduli în Imperiul bizantin. În aceeași lucrare Melchisedec tratează problema autorului **Mărturisirii bisericii răsăritene** apărută în 1632 la Geneva sub semnătura patriarhului Constantinopolului Chiril Lucaris, încercând să facă lumină în această problemă de istorie bisericească²⁴.

Un alt exemplu concludent pentru folosirea de către Melchisedec a istoriei în problemele ce vizau Biserica Ortodoxă Română îl reprezintă discuția din cadrul Sfântului Sinod privitoare la reeditarea cărților de cult. În raportul și proiectul prezentat de Melchisedec Sfântului Sinod în 1880 se face practic un adevărat istoric al literaturii bisericești române, subliniindu-se că: "literatura noastră bisericească, în timp de aproape trei sute de ani, a făcut cele mai mari servicii națiunii noastre pe de o parte prin răspândirea în popor a ideilor religioase și morale ale creștinismului, iar, pe de alta, prin păstrarea unității limbii

24 Melchisedec Ștefănescu, **Tratat despre cinstirea și închinarea icoanelor în Biserica Ortodoxă și despre icoanele făcătoare de minuni din România Ortodoxă**, București, 1890, passim; Constantin Leonte, **Opera teologică a episcopului Melchisedec Ștefănescu**, în *CERH*, IV, 1992, p. 76

la românii de pretutindeni”²⁵. El argumenta astfel necesitatea retipăririi în mod sistematic și unitar a cărților de cult și, deși propunerea sa era de a se păstra pentru moment alfabetul chirilic pentru aceste cărți – propunere ce nu era în spiritul epocii, deoarece se urmărea modernizarea societății – acest fapt nu reduce cu nimic valoarea argumentației sale.

Un aspect deosebit îl constituie argumentarea istorică a autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române, într-o perioadă în care, prin câștigarea independenței României, acest act devenise extrem de important și necesar, el având rolul de a opri intervențiile, pe linie bisericească, ale unor puteri străine în treburile interne ale statului român. Melchisedec, care a avut un rol important în procesul dobândirii autocefaliei, a fost cel care a argumentat din punct de vedere istoric poziția Bisericii Române în conflictul cu Patriarhia ecumenică. El este autorul mai multor mesaje adresate patriarhului constantinopolitan de către Sfântul Sinod, așa cum sunt cel din 10 iulie 1865 referitor la numirea mitropoliților și episcopilor, cel din 20 iulie 1879 privind hirotonirea de noi arhieriei vicari fără asentimentul Constantinopolului, sau cel din 1880 referitor la totalitatea raporturilor dintre Biserica Română și reștul bisericilor ortodoxe. Toate aceste scrisori erau argumentate canonic și istoric, după tradiția Bisericii Universale și a celei românești, tradiție foarte bine cunoscută de către Melchisedec.

Cele mai importante contribuții ale lui Melchisedec în lupta pentru dobândirea autocefaliei sunt cele privitoare la sfințirea Marelui Mir și cea privitoare la cererea expresă a Sfântului Sinod de a se recunoște autocefalia. Prima dintre aceste probleme, deschisă de sfințirea Marelui Mir la București la 25 martie 1882, este tratată de către Melchisedec în **Răspunsul la scrisoarea I.P.S. Sale Ioachim, patriarhu alu Constantinopolului**, lucrare prezentată Sfântului Sinod la 23 noiembrie 1882 și publicată în același an. Analizând această lucrare, Al.M. Ioniță o consideră a fi “o capodoperă a genului epistolar, amplu ca întindere și exhaustiv ca argumentație. Se impune prin finețea analizei, prin rigoarea sintezei și prin amploarea erudiției”²⁶. În această lucrare Melchisedec arăta că: “Creștinismul românilor este mai vechi decât chiar existența Constantinopolului. Romanii au venit în Dacia cu sămânța creștinismului încă din veacul al II-lea după Hristos. Sămânța creștinismului adusă în Dacia s-a dezvoltat aici prin propriile puteri ale poporului astfel că în veacul al III-lea, după mărturia lui Tertulian, Dacia era plină de creștini; episcopii Daciei au participat la primele sinoade ecumenice. De aceea, nici unul din

25 Melchisedec Ștefănescu, **Proiectu pentru revisuirea și editarea cărților bisericești**, București, 1882, p. 5

26 Al.M. Ioniță, **op.cit.**, p. 322

scriitorii posteriori care au scris despre creștinarea diferitelor popoare din Orientul Europei, precum despre bulgari și ruși, despre unguri, poloni, lituani, etc. nu amintește nimic despre creștinarea ulterioară a românilor, fiindcă ei erau deja creștini din veacurile primare”²⁷. În continuare, pentru a argumenta cât mai temeinic dreptul Bisericii Ortodoxe Române la autocefalie, Melchisedec face un scurt, dar documentat, istoric al legăturilor dintre biserica creștină română și Patriarhia de la Constantinopol, prezentând principalele etape ale evoluției acestora. El subliniază, în același timp, faptul că românii au știut să-și apere întotdeauna autonomia lor religioasă și specifică: “Aceasta este în scurt istoricul autocefaliei Bisericii Române pe de o parte – avută și practică de români neîntrerupt, ca o demnitate a unei națiuni autonome și apărată cu zel și pietate de toate generațiile trecute în curgere de mai multe secole; pe de altă parte combătută de Patriarhia din Constantinopol, deși ea nu are în favoarea sa decât poate unele cazuri regretabile din domnia fanarioților sau reminescente de pe atunci; ea dă canoanelor sinodale un alt înțeles, punându-ne pe noi între barbarii din veacul V care locuiau lângă Tracia și lângă Pontul Euxin. Chiar să fi fost noi între acei barbari în veacul al V-lea, tot n-ar avea Patriarhia un drept să ne stăpânească astăzi bisericește”²⁸. Melchisedec afirmă în continuare că: “Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, pe temeiul istoriei noastre române, pe temeiul legislației noastre moderne, pe temeiul demnității statului român și al demnității națiunii române declară sus și tare că Biserica Ortodoxă Română a fost și este autocefală în cuprinsul teritoriului României și nici o autoritate bisericească străină nu are drept a ne impune ceva. Nu avem nevoie a fi din nou recunoscută; ea este un fapt istoric îndestulător pentru noi și pentru cei ce ne iubesc și voiesc a fi cu Biserica și cu statul român în relații amicale. Astfel stăm și astfel vom sta cât va fi în noi o suflare și nimic nu ne va urni din această pozițiune”²⁹. Era o afirmare clară și argumentată a autocefaliei Bisericii române, iar corolarul acesteia era dreptul de a sfinți Marele Mir, un drept pe care-l au toate Bisericile Ortodoxe autocefale.

Cel de-al doilea document la care ne-am referit mai sus, realizat de Melchisedec în 1885 cu ajutorul episcopului Dunării de Jos, Iosif Gheorghian³⁰, face deasemeni un istoric al relațiilor Bisericii Române cu Patriarhia Ecumenică. Deoarece în el sunt reluate idei din scrisoarea amintită anterior, asupra căreia am insistat mai mult tocmai datorită importanței ei, nu vom insista în prezentarea acesteia. Trebuie totuși să specificăm că propunerile din acest act au fost

27 apud I. Kalinderu, *op.cit.*, p. 17

28 apud A.I.M. Ioniță, *op.cit.*, p.326

29 apud *Ibidem*

30 *Ibidem*, p. 329

acceptate de Patriarhie, acesta fiind, în mod practic, actul de afirmare a autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române. Actele ce vor urma, adică scrisoarea de răspuns a patriarhului Ioachim al IV-lea și **Tomosul patriarhal** care consacra oficial și formal autocefalia, nu făceau decât să anunțe acceptarea de către Patriarhie a unei situații existente de fapt, a unei situații la care se ajunsese și cu aportul substanțial al învățatului episcop Melchisedec.

Un alt aspect interesant al operei lui Melchisedec îl reprezintă poziția sa față de alte Biserici Ortodoxe, de alte culte și susținerea ei istorică. El a fost, plecând de la tradiția și istoria Bisericii Ortodoxe Române, un sprijinitor al unității ortodoxiei, fapt ce se poate observa în mai multe lucrări și cuvântări ale lui. În ceea ce privește alte culte și confesiuni, el este pentru contacte cu acestea, pentru o conlucrare cu ele. Se ridică însă împotriva tendințelor prozelitiste ale altor culte, în special ale cultelor protestante și ale romano-catolicilor. Acest fapt reiese cu claritate din lucrările: **Relațiuni istorice despre Țerile Române din epoca de la finele veacului alu 16-lea și începutul celui alu 17-lea** (București, 1882), **Papismul și starea actuală a Bisericei Orthodoxe în Regatul României** (București, 1882) și **Biserica Orthodoxă în luptă cu protestantismul, în specialu cu calvinismul, în veacul alu XVII-lea și cele două sinoade din Moldova contra calvinilor** (citită în cadrul Academiei Române în 1890 și tipărită în același an). Aceste lucrări, în care Melchisedec face istoricul cultelor protestante și a celui romano-catolic, lucrări de istorie bisericească, au și rolul de a argumenta opoziția constantă a învățatului episcop față de acțiunile acestor culte. Astfel, în ultima dintre aceste lucrări, după ce făcea istoricul relațiilor dintre ortodoxie și protestantism el nota: “voi veniți în numele statelor și ale națiunilor voastre, ca să aduceți o nouă tiranie durabilă asupra țărilor noastre ortodoxe. Noi însă n-am scăpat cu toții de turci și de legea lor cea rea, și ne recomandăm alții noi. Vă apreciem: duceți-vă de unde ați venit și ne lăsați în pace; ne vom face noi fără voi cultura noastră națională, vom îngriji de Biserica noastră națională, de bolnavii și de săracii noștri și de tot ce ne privește prosperitatea noastră. Noi n-avem trebuință de voi, fiindcă tot ce este bun în Biserica voastră la noi există și a existat înainte de ivirea voastră în lume și a născocirilor voastre, cu care amăgiți omenirea”³¹. Astfel, deși mesajul pare cam dur, dar explicabil în contextul din februarie 1890 când este datată lucrarea scrisă la Roman³², el exprimă în mod direct și clar poziția lui Melchisedec față de alte culte.

31 Melchisedec Ștefănescu, **Biserica Orthodoxă în luptă...**, p. 116

32 Antonie Plămădeală, **Melchisedec Ștefănescu apărător al Ortodoxiei**, în *CERH*, IV, 1992, p. 37

Faptul că uneori Melchisedec este atât de ferm în poziția adoptată față de alte culte, nu înseamnă că el era net împotriva acestora, căci în lucrările lui întâlnim și afirmații care arată că el era un premergător al ecumenismului. Acest fapt este vizibil în raportul adresat Sfântul Sinod după participarea sa la Conferința vechilor catolici de la Bonn³³. Mai vizibilă și mai bine argumentată istoric ne apare poziția tolerantă a lui Melchisedec față de alte culte în lucrarea **Lipovenismulu, adică istoria schismaticilor sau rascolnicilor și ereticilor rusesci**, în fapt o istorie a schismaticilor din Biserica Ortodoxă Rusă și a modului în care aceștia au ajuns în țara noastră. În această lucrare Melchisedec arată că lipovenii au fost tolerați la noi și că, prin Convenția de la Paris din 1858, ei au căpătat drepturi egale cu românii în toate privințele, deși nu respectau întotdeauna prevederile legale³⁴.

*
* *

Melchisedec Ștefănescu a fost considerat, în general, ca fiind un cercetător care a venit mai târziu spre istorie, a cărui preocupări istorice datează de după 1866, deci dintr-o perioadă când se afla în plină maturitate. Astfel, Alexandru Zub îl considera pe Melchisedec ca fiind un om de știință care, la începutul carierei, a oscilat între filologie și istorie³⁵, iar Mircea Păcurariu considera că: “preocupările istorice ale lui Melchisedec se conturează (...) mai târziu, pe măsură ce Biserica Ortodoxă Română se confrunta fie cu necunoșterea propriei sale istorii, fie cu prozelitismul altor culte”³⁶ înainte fiind preocupat doar de publicarea de manuale școlare. Putem considera, făcând abstracție de faptul că a predat istorie națională și că a întocmit un manual de istorie universală – rămas nepublicat -, că aserțiunea este reală, indiferent care au fost preocupările sale anterioare, dar că, cu toate că s-a orientat mai târziu spre istorie și studiul acesteia, el a reușit să abordeze o paletă diversă de domenii și teme. Chiar numai o simplă lecturare a titlurilor lucrărilor istorice ale lui Melchisedec atestă acest fapt, Ioan Kalinderu scoțând în evidență că “din această înșirare [a titlurilor] se poate observa activitatea prolifică a Episcopului Melchisedec Ștefănescu și

33 Al.M. Ioniță, *op.cit.*, p. 333; textul complet al raportului se găsește în *BOR*, II, 4, 1875-1876, p. 301-323

34 Melchisedec Ștefănescu, *Lipovenismulu, adică istoria schismaticilor sau rascolnicilor și ereticilor rusesci. Dupre autori ruși și izvoare naționali române*, București, 1871, p. 499; I. Kalinderu, *op.cit.*, p. 35

35 Al. Zub, *A scrie...*, p. 41

36 M. Păcurariu, *Melchisedec Ștefănescu istoric bisericesc*, în *CERH*, IV, 1992, p. 68

bogatul material ce l-a adunat, cât de variate erau cunoștințele sale teologice și istorice, fără a vorbi de calitățile de stil, de puterea dialectică ce a desfășurat-o”³⁷.

Cu toate că a avut preocupări multiple, Melchisedec a fost în primul rând istoric bisericesc, cele mai multe și mai importante lucrări ale sale având ca subiect teme de istorie bisericească. De altfel, Mircea Păcurariu afirma că: “Datorită muncii lui Melchisedec s-a trecut de la lucrările de istorie bisericească generală, adică de la sinteză, la **monografie istorică**, fie a unei instituții, fie a unei personalități ecleziastice. În plină epocă a «romantismului istoric», contemporan lui Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu – prietenul său –, Bogdan Petriceicu Hașdeu și alții, Melchisedec Ștefănescu se impune în istoriografia română drept primul istoric bisericesc în accepțiunea propriu-zisă a cuvântului. Era perioada în care **specialistul** lua locul diletantului în cercetarea istorică, este adevărat, cu o serie de limite, explicabile pentru această perioadă de început”³⁸. În acest domeniu putem observa însă că există mai multe subdomenii abordate de către Melchisedec.

În primul rând, putem observa predilecția lui Melchisedec pentru istoria Bisericii Române, căci un mare număr de lucrări importante ale sale se ocupă de aspecte ale istoriei ortodoxiei românești. Dintre acestea se remarcă cele două monografii ale eparhiilor, **Chronica Hușilor și a Episcopiei cu aseminea numire și Chronica Romanului și a Episcopiei de Romanu**, la care urmau să se adauge, după informațiile oferite de Nicolae Iorga, o istorie a Mitropoliei Moldovei (al cărei material a fost adunat de către Melchisedec) și o alta a episcopiei Rădăuților³⁹. Cele două lucrări, cu tot aspectul lor neomogen, sunt bine documentate și oferă informații deosebit de interesante. Ele au rămas până acum lucrări de referință, abia după 1980 fiind aduse la zi de către Scarlat Porcescu⁴⁰. Aceasta nu înseamnă că lucrările lui Melchisedec ar fi depășite, ele rămânând utile cel puțin ca surse de documente căci, în aceste opere, autorul reproduce un număr destul de mare din documentele celor două eparhii moldave, documente ce au menirea să-i susțină punctele de vedere. Bineînțeles că există și afirmații depășite, datorate ori unor greșeli de interpretare sau folosirii unor

37 I. Kalinderu, *op.cit.*, p. 14

38 M. Păcurariu, *op.cit.*, p. 68

39 N. Iorga, **Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a Românilor**. București, 1930, II, p. 253; materialul pentru istoria Mitropoliei Moldovei se găsește, în manuscris, la Biblioteca Centrală Universitară din Iași.

40 Este vorba de lucrările **Episcopia Romanului**, apărută în 1984, și de **Episcopia Hușilor – pagini de istorie**, apărută în 1991. În cele două lucrări Scarlat Porcescu oferă informații prețioase legate de activitatea lui Melchisedec și despre operele acestuia. A se vedea în acest sens și Ioachim Vasluianul, *op.cit.*, p. 60-61.

izvoare false (cazul **Izvodului spătariului Clanău**, considerat de Melchisedec ca fiind autentic⁴¹), ori datorită descoperirii unor noi surse documentare. Tot de istoria Bisericii Române țin și biografiile întocmite de Melchisedec. Este vorba de primul studiu monografic din istoria noastră despre mitropolitul Antim Ivireanul, intitulat **Notițe biografice despre mitropolitul Ungro-Vlahiei Antim Ivireanul** (care însoțea edițiile **Didahiilor** descoperite de Melchisedec și publicate de I. Bianu și, apoi, de C. Erbiceanu în 1886 și, respectiv, 1888); **Schițe din viața mitropolitului Ungrovlahiei Filaret al II-lea și altor persoane bisericești cu care el a fost în relațiuni de aproape**; **Biografia Prea Sfințitului Dionisie Romanul, episcopul Buzăului și Viața și scrierile lui Grigorie Țamblac**. Este vorba de primele monografii dedicate acestor personaje, Melchisedec dovedindu-se și prin aceasta un deschizător de drumuri în istoriografia noastră.

Dacă lucrările de mai sus vizează istoria Bisericii Ortodoxe Române, despre altele putem afirma că fac trecerea spre istoria Bisericii Universale. Este cazul lucrărilor **Papismul și starea actuală a Bisericii Orthodoxe în Regatul României** (București, 1883), **Studiu despre ierarchia și instituția sinodală în Biserica Orthodoxă a Răsăritului și instituțiunea sinodală în Biserica Orthodoxă Română în specialu** (București, 1883), **Biserica Orthodoxă în luptă cu protestantismul, în special cu calvinismul, în veacul al XVII-lea și cele două sinoade din Moldova contra calvinilor** (București, 1890). Nu am citat decât trei dintre titlurile ce pot intra în această categorie. Este vorba de lucrări în care sunt tratate probleme de istorie bisericească universală, dar în care se insistă pe legăturile dintre istoria universală și cea română.

Întânim în opera lui Melchisedec și lucrări de istorie bisericească universală, deși domeniul său predilect a fost cel al istoriei ortodoxiei românești. Încă din perioada când era profesor de seminar el se arăta preocupat de istorie și arheologie biblică, unul dintre manuscrisele rămase de la el fiind cel intitulat **Arheologia biblică [a Testamentului Vechiu]**, el publicând și unele manuale legate de istoria biblică. Treptat aria sa de cuprindere se va lărgi, astfel încât va scrie lucrări ca **Sinodul de la Ierusalim și epistolia patriarhilor de Răsărit către Biserica anglicană** (rămasă în manuscris), **Lipovenismul adică schismaticii sau rascolinicii și ereticii rusesci** (publicată în 1871), **Biserica Orthodoxă și calendarul** (București, 1881) sau **Cauzele urei creștinilor ortodocși asupra armenilor și a credințelor religioase ale acestora** (apărută

41 Melchisedec Ștefănescu, **Chronica Hușilor...**, Appendice, p. 15-19

postum în 1897). Dintre acestea se remarcă **Lipovenismul...**, o analiză deosebit de interesantă a ereziilor apărute în sânul Bisericii Ruse, lucrare considerată cea mai completă monografie despre lipoveni apărută la noi⁴².

Tot în cadrul preocupărilor de istorie bisericească pot fi incluse lucrările **Despre icoanele miraculoase de la Athon de proveniență română** (București, 1883) și **Tratat despre cinstirea și închinarea icoanelor**. În aceste lucrări Melchisedec prezintă preocupările lui legate de icoane și cultul acestora, fiind prezentate mai multe icoane vechi românești⁴³, dintre care unele nu s-au mai păstrat, informații despre ele existând doar în opera lui Melchisedec.

Învățățul episcop are și preocupări de hagiografie, preocupări firești la un prelat și istoric bisericesc. Prima dintre lucrările de acest tip este **Oratoriu coprindendu Orațiunile și rugele ce adresează lui D-zeu creștinii ortodoxi, combinatu în modulu acesta** (București, 1869) în a cărei ultimă parte este cuprins un calendar-sinaxar. Importanța acestui calendar rezidă în informațiile privind unele moaște de sfinți deținute de așezămintele religioase românești, în informațiile istorice privind creștinarea românilor sau date despre unii domni și sfinți români. Mitropolitul Olteniei, Nestor Vornicescu, aprecia că: "Prezintă o deosebită însemnătate faptul că Episcopul Melchisedec introduce prima oară în Sinaxar, în Calendar sfinți autohtoni, apărători ai legii străbune și nu mai puțin ai pământului românesc, ai drepturilor și demnității poporului nostru" și anume pe Ștefan cel Mare, Constantin Basarab, Matei Basarab, Mihai Viteazul, Grigore Ghica⁴⁴, dintre care unii n-au fost nici până astăzi canonizați. Preocuparea pentru hagiografie este vizibilă și în lucrarea **Viața și minunile Cuvioasei Maicei noastre Paraskevei cei nouă și istoricul sfințelor ei moaște**, ale cărei prime ediții au apărut în 1889.

Melchisedec are și preocupări care, oarecum, nu sunt legate de viața bisericească. Este cazul lucrărilor **Istorie Universală**, citată mai sus, **Un episod diplomatic**, sau de **Relațiuni istorice despre Țările Române din epoca de la finele veacului alu 16-lea și începutul celui alu 17-lea**, estrase din opera intitulată **Aleksandriski Patriarh Meleti, compusă de Ivan Malyșevski**. Ultima lucrare, deși este o prezentare a operei lui Malyșevski, a fost considerată, și pe drept cuvânt, o istorie a legăturilor româno-grecești din epoca tratată⁴⁵, o istorie ce depășește cadrul bisericesc ocupându-se de totalitatea relațiilor dintre cele două părți.

42 Eftimie Luca, **Episcopul Melchisedec Ștefănescu. Viața și înfăptuirile sale**, Roman, 1982, passim

43 C. Leonte, **op.cit.**, p. 76

44 Nestor Vornicescu, **Episcopul Melchisedec Ștefănescu despre Sfinții Români**, în *CERH*, IV, 1992, p. 43-44

45 M. Păcurariu, **op.cit.**, p. 70

Un loc important în activitatea de istoric a lui Melchisedec l-au ocupat preocupările sale legate de disciplinele auxiliare. El este unul dintre foarte puținii cercetători care au acordat atenție deosebită acestor domenii conexe ale istoriei, fără de care însă nu s-ar putea înainta în cercetarea trecutului. El s-a preocupat de probleme de cronologie, numismatică, paleografie și epigrafie, filologie sau folclor, acest fapt fiind scos în evidență și de unii dintre cercetătorii ce s-au ocupat de opera lui Melchisedec sau de istoriografia perioadei⁴⁶.

În primul rând, Melchisedec a fost unul dintre pasionații descoperirii documentelor și cărților vechi. Al.M. Ioniță afirma că: “Pretudindeni pe unde a călătorit, cu pasiunea sa pentru trecut, a căutat și cercetat documente, a descifrat pisanii votive și inscripții, a citit manuscrise și tipărituri vechi, însemnări de pe obiecte și cărți de cult, a cercetat bibliotecile, îndeosebi cele de la Neamț, Iași și București. Rezultatul acestora a însemnat un bogat și variat material documentar, care s-a concretizat în numeroase și valoroase lucrări, unele tipărite, altele rămase în manuscris”⁴⁷. Multe dintre lucrările sale reprezintă adevărate colecții de documente, cum este cazul cu **Inscripțiunile bisericilor armenesti din Moldova**, de asemeni **Notițe istorice și arheologice adunate de pe la 48 monastiri și Biserici antice din Moldova sau O vizită la câteva monastiri și biserici antice din Bucovina**. Chiar și cele două **Chronici** ale sale pot fi considerate reprezentând “colecții de documente”, datorită numărului mare de acte și hrisoave publicate aici, integral sau parțial. Tot aici putem adăuga și interesul său pentru carte veche, el fiind cel care a descoperit și semnalat **Tetraevanghelul lui Ștefan cel Mare de la Humor**, **Tetraevanghelul mitropolitului Grigore de la Voroneț**⁴⁸ sau predicile mitropolitului Antim Ivireanul. De asemeni, el a publicat un **Catalog cu cărțile sârbești și rusesci, manuscrise vechi ce se află în biblioteca monastirii Neamțului** (București, 1884) și **Biblioteca Domnului Dimitrie Sturdza de la Miclăușeni din județulu Romanulu** (1885), ambele lucrări oferind informații interesante despre cărțile vechi care au circulat pe teritoriul românesc. Putem deci afirma că preocupările pentru paleografie, epigrafie și carte veche ale lui Melchisedec au o importanță deosebită, mai ales că el are meritul – împreună cu B.P. Hașdeu – de a fi apreciat însemnătatea studierii și publicării documentelor slavone⁴⁹.

46 A se vedea în acest sens Al. Zub, **Junimea...**, passim.

47 Al.M. Ioniță, **op.cit.**, p. 353

48 A se vedea în acest sens Melchisedec Ștefănescu, **Memoriul despre Tetraevanghelul lui Ștefan cel Mare de la Humor și Tetraevanghelul mitropolitului Grigore de la Voroneț**, București, 1881.

49 Al.M. Ioniță, **op.cit.**, p. 357

Melchisedec nu face numai să adune documentele, ci are preocupări și de filologie. Acest fapt reiese și din analiza pe care o face limbii slavone din vechile documente românești. El ajunge la concluzia, valabilă și astăzi, a existenței unei limbi slave proprii Țărilor Române datorită faptului că aceasta adoptă forme gramaticale și expresii românești⁵⁰.

Epigrafia, paleografia și filologia nu au fost însă singurele științe auxiliare care au beneficiat de aportul cercetărilor lui Melchisedec. El a avut și preocupări de cronologie și genealogie, domenii cărora le-a dedicat numeroase pagini, fără însă a scrie lucrări speciale în acest domeniu. Un exemplu revelator pentru aceste preocupări îl reprezintă *Appendicele la Chronica Hușilor...* subintitulat *Diferite noțiuni istorice extrase din documentele episcopiei de Huși și din alte monumente istorice publicate în timpul modern*. Nici numismatica și studiul sistemului fiscal nu i-au fost străine, fapt dovedit atât de colecția sa de monede, donată Academiei Române, cât și de paginile în care tratează problema monedei și a circulației monetare în Moldova⁵¹. Mai poate fi amintită aici și culegerea de folclor a lui Melchisedec, culegere ce atestă și, un anumit interes pentru etnografie⁵².

Vasta paletă de preocupări în domeniul istoriei și multitudinea de domenii abordate devin vizibile și dacă urmărim activitatea lui Melchisedec în cadrul Academiei Române, organism al cărui membru devine în 10 septembrie 1870, dar în care, practic, activează din 1879. Acest fapt este explicabil prin aceea că Melchisedec s-a retras de dezbaterile Societății Academice Române (numele sub care a funcționat acest for înainte de 1879) în anul 1873 datorită controverselor lingvistice și preponderenței în cadrul acesteia a adepților principiului etimologic în defavoarea celui al principiului fonetic. Melchisedec va fi rechemat la Academie, alături de celelalte personalități ce se retrăseseră anterior, în anul 1879. Alexandru Odobescu aprecia, referindu-se la reprimirea membrilor retrași, că: "A fost justă și înțeleaptă această măsură căci ea ne-a adus îndată contingentul prețios al mai multor români luminați, adică al dumnealor V. Alecsandri, P.S.S. Episcopul Melchisedec, T. Maiorescu"⁵³.

În cadrul Academiei Române episcopul a desfășurat o activitate deosebită, participând "la ședințe ordinare și extraordinare, prezentând comunicări,

50 C.C. Diclescu, *op.cit.*, p. 102

51 Melchisedec Ștefănescu, *Chronica Hușilor...*, *passim*; în ceea ce privește donația făcută Academiei, a se vedea Testamentul P.S. Melchisedec, *Episcop de Roman. Statutele și Regulamentul interior al Epitropiei fundației sale precum și diferite donații făcute acestei fundații până la 1916*, București, 1916, *passim*; *Constituția Fundației Episcopului Melchisedec de Roman*, în *CERH*, IV, 1992, p. 431-436.

52 Al. Zub, *Junimea...*, p. 141

53 apud Ioachim Vasliuanul, *Contribuții ale episcopului Melchisedec Ștefănescu în cadrul Academiei Române*, în *CERH*, IV, 1992, p. 88; Al.M. Ioniță, *op.cit.*, p. 363.

întocmind biografii și referate, traducând și dăruind hrisoave și publicații noi și prezidând unele secțiuni ale secției istorice”⁵⁴. Astfel, aici el a prezentat, printre altele, lucrările **Biografia Sfințitului Dionisie Romano...; Inscripția de la mănăstirea Războieni; Notițe istorice și arheologice...; Biserica Orthodoxă în luptă cu protestantismul...**, etc. Alături de aceasta, el a participat la mai multe dezbateri ale Academiei, ca cea privind ortografia textelor religioase, cea legată de portretul lui Ștefan cel Mare și iscată de descoperirea de către Melchisedec a **Tetraevangeliiarului de la Humor** sau, pentru a nu mai da decât un exemplu, la cea referitoare la numele *IO* din titulatura domnilor⁵⁵. Nu putem trece cu vederea propunerile făcute de Melchisedec, cum este aceea de a se aduna și studia la Academie toate inscripțiile române și de a se edita⁵⁶, sau numeroasele donații făcute către Academie. Se remarcă îndeosebi valorile lăsate prin testament și anume colecția numismatică și biblioteca, adică 114 monede vechi de aur, argint și aramă, 2511 cărți în diverse limbi și 82 de manuscrise⁵⁷, fapt ce atestă simpatia lui pentru acest for de cultură și știință a României.

Această foarte sumară prezentare a lucrărilor lui Melchisedec ne arată varietatea domeniilor abordate și numărul relativ mare de scrieri cu temă istorică. Trebuie însă să precizăm că acestea sunt de valoare inegală, fapt relevat și de cercetătorii operei sale. Astfel, Al.M. Ioniță afirma că: “aruncând o privire de ansamblu asupra contribuțiilor istorice ale episcopului Melchisedec Ștefănescu, se poate observa că o parte din ele, de pildă **Chronica Hușilor și a Episcopiei cu asemenea numire și Chronica Romanului și a Episcopiei de Roman** sunt normative până astăzi, ele fiind alcătuite pe baza unui material documentar de primă mână; o altă categorie s-ar constitui din diferite comunicări, deloc lipsite de interes, dar fără aparatul critic necesar ele nu se ridică la valoarea celor dintâi; o ultimă categorie ar forma-o lucrările nu îndeajuns de elaborate, astăzi depășite, fiindcă trebuie să recunoaștem, între timp s-au descoperit noi documente care au condus la interpretări și teorii noi”⁵⁸. În orice caz, în lucrările sale se poate observa predilecția pentru o metodă critică, chiar dacă uneori nu suficient de susținută. Este remarcabil faptul că permanent Melchisedec încearcă să-și susțină afirmațiile pe baza unor documente autentice, pe care le supunea unei severe cercetări. Aceasta nu înseamnă că întotdeauna reușea să ajungă la rezultatul scontat, uneori, datorită și unor pasiuni de moment, folosind documente false deși fusese dovedit acest fapt (cum este cazul cu **Izvodul lui Clanău**). Totuși,

54 Ioachim Vasluiianul, **Contribuții ale episcopului...**, p. 88

55 Al.M. Ioniță, **op.cit.**, passim

56 **Ibidem**, p. 366

57 Vezi supra nota 51.

58 Al.M. Ioniță, **op.cit.**, p. 361

metoda critică folosită și utilizarea mai multor surse, complementare, îl feresc în general de erori grave, majoritatea neconcordanțelor care apar în lucrările sale fiind datorate lipsei informațiilor, necunoașterii unor documente descoperite ulterior.

În același timp cu perseverența investigație documentară, cu permanenta căutare a adevărului prin metodele pe care i le punea la dispoziție critica științifică, se poate observa la Melchisedec și încercarea de elaborare a unor explicații cauzale ale fenomenelor studiate. Deși istoric bisericesc, cleric prin formație și influențat de poziția sa, Melchisedec nu consideră că evenimentele se desfășoară într-un anumit mod doar datorită voinței divine. De aceea el încearcă permanent să ajungă, cu ajutorul informațiilor de care dispune și a unei gândiri logice, la explicarea cauzelor fenomenelor istorice studiate. Chiar dacă ele nu sunt cele reale, Melchisedec are meritul de a fi încercat explicarea fenomenului într-un mod științific, erudit. Erudiția sa deosebită îl face însă să aibă un stil destul de greoi, uneori chiar confuz. În general, lucrările sale, mai ales cele de dimensiuni mai mari, sunt scrise într-un stil dificil. În primul rând trebuie remarcat că, deși sunt lucrări de istorie propriu-zisă, cu mult deasupra cronicilor, el păstrează forma exterioară a unei cronici pentru monografiile sale privitoare la eparhiile Hușilor și Romanului, dar și pentru alte lucrări, cum ar fi, de exemplu, **Schițe biografice din viața mitropolitului Ungro-Vlachiei Filaret II-le. 1792. și ale altor persoane bisericești contemporane cu dânsul** (Roman, 1886). În același timp, Melchisedec, deși tratează unitar subiectul pe care și-l propune, face în mai toate lucrările sale largi digresiuni, fără legătură cu tema, care oferă informații deosebit de prețioase, dar care, în același timp, îl obosesc pe cititor sau chiar îl derutează. Printre lucrările sale doar **Lipovenismul sau schismaticii...** face o notă aparte, singulară, stilul fiind ușor datorită lipsei digresiunilor, fapt apreciat și de exegeții lui Melchisedec⁵⁹.

Se pune totuși întrebarea: care este locul lui Melchisedec Ștefănescu în istoriografia noastră? Nu putem afirma despre el că a fost unul dintre marii noștri istorici, ci mai degrabă am putea să-l încadrăm între istoricii considerați de Alexandru Zub de o mai mică amploare⁶⁰ care, însă, au avut un rol destul de important în dezvoltarea scrisului istoric românesc. Având preocupări multiple, ca mai toți cercetătorii epocii în care a trăit, el a fost un cercetător serios, chiar dacă nu a strălucit prin opere de largă respirație așa cum a reușit un A.D. Xenopol. Primirea sa în cadrul Academiei, aprecierile favorabile ale contemporanilor, arată că Melchisedec era totuși un istoric de valoare. Harnic

⁵⁹ Ibidem

⁶⁰ Al. Zub, **A scrie....** p. 119

truditor pe tărâmul istoriei, romantic de tendință conservatoare⁶¹, el era apreciat chiar de Xenopol care îi scria: “Îmi veți da voie Prea Sfințite Părinte de a Vă supune din când în când unele din ideile mele asupra numeroaselor chestiuni grele și nedescurcate din atât de părăginita noastră istorie, pentru ca să mă pot ajuta și de Înaltul Vostru sfat în dezlegarea lor”⁶². Mai mult, Xenopol îi aprecia și opera, fapt dovedit de recenzia elogioasă făcută la *Chronica Hușilor*⁶³.

Putem deci afirma, în concluzie, că episcopul Melchisedec Ștefănescu, indiferent de minusurile pe care le putem înregistra în aprecierea lucrărilor sale, ocupă un loc important în istoriografia noastră, mai ales în istoriografia noastră bisericească. Considerăm astfel îndreptățite cuvintele lui Al.M. Ioniță care afirma că: “Episcopul Melchisedec Ștefănescu este primul istoric de seamă al Bisericii Ortodoxe Române, el realizând pentru istoria noastră religioasă ceea ce reușise Nicolae Bălcescu cu câteva decenii mai înainte pentru istoria politică și socială. (...) Este un deschizător de drumuri, un cărturar care a pus bazele școlii noastre de istorie bisericească. Raportată la vremea în care a trăit și a activat și la concluziile la care au ajuns ultimele cercetări în domeniu gândirea episcopului Melchisedec, concepția sa despre istoria neamului face dovada nu numai a unei minți luminate ci și a unui entuziast patriot”⁶⁴. Acestea sunt cuvintele unui om al bisericii despre un înalt prelat, dar ele reflectă o realitate incontestabilă. Și dacă ele nu sunt convingătoare, putem aminti și aprecierea făcută de marele istoric Nicolae Iorga: “Melchisedec, clericul de o largă cultură, cu o chemare științifică netăgăduită; om cinstit, modest și binefăcător... o adevărată podoabă a bisericii”⁶⁵.

•

61 *Ibidem*, p. 32

62 apud Paul Mihail, *Scrisori de la A.D. Xenopol (către Episcopul Melchisedec)*, în *SCȘIași*, VII, 2, 1956, p. 205; Al.M. Ioniță, *op.cit.*, p. 385.

63 Al. Zub, *Junimea...*, p. 289

64 Al.M. Ioniță, *op.cit.*, p. 362

65 apud M. Păcurariu, *op.cit.*, p.72a

Quelques considérations sur l'œuvre historique d'évêque Melchisedec Ștefănescu

Résumé

L'auteur essaie dans cet ouvrage de présenter quelques considérations sur l'œuvre historique d'érudit évêque Melchisedec Ștefănescu. Cet article vise à mettre en lumière une personnalité d'historiographie roumaine du XIX-e siècle, une personnalité qui est peu connue et qu'elle est oubliée même dans le milieu ecclésiastique, surtout dans ce qui regarde ses réalisations historiques.

Melchisedec, un théologien et un prélat très apprécié dans l'époque, a été un vrai précurseur dans le domaine d'étude d'histoire. Il écrit des premières monographies dédiées à des diocèses d'Église Orthodoxe Roumaine. En même temps, il s'occupe des aspects variés et des personnalités d'église orthodoxe, mais aussi des sciences auxiliaires d'histoire: paléographie, épigraphie, généalogie, iconographie etc.

L'article présente la vision de Melchisedec sur le lieu et le rôle d'histoire en société, mais aussi les considérations de la méthode de recherche et du mode d'écriture à l'évêque Melchisedec.